

Raamleerplan
Cultureel Erfgoed

Inhoudsopgave

0 De totstandkoming van de raamleerplannen	2
1 Cultureel erfgoed is actueel	3
2. Kerndoelen primair onderwijs (2006)	5
2.1 Relatie met andere kerndoelen	5
3 Overzicht culturele competenties	7
4 Raamleerplan in de praktijk	10
5 Raamleerplan cultureel erfgoed	12
5.1. Raamleerplan cultureel erfgoed groep 1-2 (4 - 6 jaar)	12
5.2. Raamleerplan cultureel erfgoed, groep 3-4 (6 - 8 jaar)	13
5.3. Raamleerplan cultureel erfgoed, groep 5-6 (8 - 10 jaar)	14
5.4. Raamleerplan cultureel erfgoed groep 7-8 (10 - 12 jaar)	15
Geraadpleegde bronnen	16
Colofon	17

0 De totstandkoming van de raamleerplannen

De gemeente Amsterdam en de Amsterdamse schoolbesturen willen alle leerlingen in het basisonderwijs structureel in aanraking brengen met kunst en cultuur. Zij willen dat de kunstvakken worden aangeboden in doorgaande leerlijnen en hebben daarom in 2010 het Basispakket Kunst- en Cultuureducatie ontwikkeld. In dit Basispakket is een aantal voorzieningen opgenomen die scholen helpen hun cultuurprogramma op te zetten. Mocca heeft voor verschillende kunstdisciplines en cultureel erfgoed raamleerplannen ontwikkeld die de scholen ondersteunen bij de inrichting van hun cultuuronderwijs. Zij heeft daarvoor gesproken met vak- en groepsleerkrachten uit het Amsterdamse primair onderwijs en met medewerkers van Amsterdamse culturele instellingen. Daarnaast heeft zij verschillende bronnen gebruikt. Zie daarvoor de bronvermelding achter in het raamleerplan.

Mocca heeft raamleerplannen ontwikkeld voor muziek, beeldend onderwijs, cultureel erfgoed, drama en dans. De raamleerplannen zijn bestemd voor alle groepen in het primair onderwijs. Mocca wil daarmee komen tot een gezamenlijk taal- en gesprekskader voor samenwerking, en zorgen voor maatwerk tussen de culturele instellingen en het primair onderwijs. De raamleerplannen zijn geen lesmethodes, maar instrumenten voor scholen, groeps- en vakleerkrachten waarmee zij hun eigen visie kunnen omzetten in een gestructureerd plan. Met het oog op de culturele competenties die leerlingen kunnen verwerven, heeft Mocca per twee leerjaren vakgerichte leerdoelen geformuleerd. Daarbinnen kunnen scholen in elk afzonderlijk vakgebied eigen accenten leggen voor verdieping.

Bij de totstandkoming van de raamleerplannen is rekening gehouden met de rijke culturele omgeving waarin de Amsterdamse leerlingen zich ontwikkelen. Mocca heeft bewust gekozen voor een algemene beschrijving van de doelen in de raamleerplannen, opdat scholen die zelf al veel hebben ontwikkeld op het gebied van cultuuronderwijs kunnen toetsen of hun activiteiten passen binnen die doelen. De raamleerplannen zijn beslist niet bedoeld als keurslijf. Aan de hand van deze raamleerplannen kunnen ook culturele instellingen hun passie en vakmanschap verbinden met het cultuuronderwijs van scholen en de ontwikkeling van kinderen.

Leerplankader kunstzinnige oriëntatie versus raamleerplannen Mocca

In het voorjaar van 2014 heeft SLO het leerplankader kunstzinnige oriëntatie gepubliceerd. Deze versie van het SLO-leerplankader is in de eerste plaats bedoeld voor culturele instellingen en steuninstellingen waar vakdocenten werkzaam zijn. De raamleerplannen van Mocca zijn bedoeld voor groeps- en vakleerkrachten en het culturele veld.

De uitgangspunten en beschreven doelen van de raamleerplannen vallen binnen het leerplankader en voldoen daarmee aan de kerndoelen voor kunstzinnige oriëntatie. Bij het SLO-leerplankader ligt de nadruk vooral op het creatieve proces terwijl in de raamleerplannen de ontwikkeling van de culturele competenties centraal staan.

Op <http://kunstzinnigeorientatie.slo.nl/> kunt u het leerplankader kunstzinnige oriëntatie van SLO vinden.

Op www.basispakketamsterdam.nl kunt u alle raamleerplannen vinden en een objectieve vergelijking tussen het SLO-leerplankader en de raamleerplannen van Mocca.

1. Cultureel erfgoed is actueel

Cultureel erfgoed is een breed begrip, waarbij wij vooral denken aan dingen uit het verleden die wij willen bewaren en willen doorgeven aan toekomstige generaties. Het is meer dan oude gebouwen, waaraan wij het eerst denken bij cultureel erfgoed. Monumenten, opgravingen, voorwerpen, archieven en beschermde stadsgezichten vallen er ook onder. Het gaat echter niet alleen om materiële voortbrengselen, ook immateriële voortbrengselen zoals gebruiken, waarden, normen, rituelen en verhalen van allerlei culturen maken deel uit van cultureel erfgoed. Deze voortbrengselen kunnen van 'vandaag' of van 'gisteren' zijn. Cultureel erfgoed is niet statisch en door de jaren heen heeft men het meer of minder gewaardeerd. Cultureel erfgoed is actueel en overal zichtbaar, hoorbaar en tastbaar. Het gaat er bij erfgoededucatie niet om een stolp over het verleden te zetten, maar om verwondering op te wekken bij kinderen. Over cultureel erfgoed mag echter niet in termen van nostalgie worden gesproken. Dan sluit het de mensen die bij een bepaald cultureel erfgoed niet dezelfde nostalgische gevoelens hebben namelijk uit.

Het is van belang dat iedereen - ook nieuwe generaties en 'nieuwe Nederlanders' - de mogelijkheid krijgt om een eigen kijk op de geschiedenis te ontwikkelen. Wat ooit vergeten of verborgen is, wordt weer hoorbaar en zichtbaar gemaakt. Wie zich bewust is van het verleden, begrijpt het heden beter en kan zich beter voorbereiden op de toekomst.

Heden als startpunt bij erfgoededucatie

Kinderen leven in het hier en nu. Het ligt daarom voor de hand om het heden als startpunt te nemen bij erfgoededucatie. Van daaruit leren zij een samenhang te zien tussen het heden en het verleden én tussen het heden en de toekomst. Deze samenhang wordt gaandeweg door de kinderen ontdekt, begrepen en benut. Kinderen raken geboeid door verhalen over mensen die in een bepaalde tijd op een bepaalde plek hebben geleefd. Erfgoededucatie speelt bij de ontwikkeling van het historisch denken en redeneren een belangrijke rol. Als kinderen bij erfgoedbezoek authentieke objecten kunnen aanraken en het erfgoed kunnen beleven werkt dat motiverend. In erfgoedlessen wordt vaak verbeelding, verwondering en inleving bij hen opgewekt, wat bijdraagt aan een rijker beeld en een beter begrip van de geschiedenis. Kinderen kunnen een goede leerervaring opdoen als erfgoed wordt verbonden met hun belevingswereld. Zij leren relaties te leggen met hun wortels en hun identiteit en met de wortels en identiteit van hun familie en medebewoners en van voormalige bewoners van de stad.

Aan de hand van cultureel erfgoed kunnen kinderen bovendien zicht krijgen op wat er wel en wat er niet is veranderd. Dit draagt bij aan hun ontwikkeling van een historisch besef. Cultureel erfgoed is vaak verbonden aan een specifieke plaats en is daarmee een vorm van omgeving- en geschiedenisonderwijs. Op hun reis door de tijd zijn leraren en gidsen met informatie over cultureel erfgoed voor leerlingen de begeleiders. Het uiteindelijke doel dat met deze reis wordt beoogd is een beter begrip van het historisch gegroeide heden.

Amsterdam als leeromgeving

Amsterdam is bijzonder door zijn rijke geschiedenis en zijn kleurrijk cultureel leefklimaat. Voor de kinderen in de stad is Amsterdam een permanente leerbron en leeromgeving. Culturele instellingen en cultureel erfgoed in de leefomgeving spelen bij erfgoededucatie samen een sleutelrol. Door actualisering van cultureel erfgoed en door de samenleving bij die actualisering te betrekken wordt cultureel erfgoed toegankelijk voor een breed en jong publiek. Zo kan 'I am Amsterdam' naar het idee van culturele instellingen worden omgezet in 'Wij zijn Amsterdam'. Cultureel erfgoed gaat over het bewustzijn dat jij als individu deel uitmaakt van de samenleving en dat het belangrijk is dat jij er met jouw identiteit je plek in vindt. Culturele instellingen kunnen een plek zijn waar kinderen zich verwonderen en waar zij worden geconfronteerd met andere denkbeelden en waarden, maar waar zij ook hun eigen geschiedenis herkennen.

"De ware kunst van het ontdekken bestaat niet uit het vinden van een nieuw land, maar uit het bekijken ervan met andere ogen." Marcel Proust

Bouwstenen cultureel erfgoed

Tijd:

Op allerlei manieren vormen leerlingen zich een beeld over hun leven. Erfgoedonderwijs start met het stellen van vragen over zaken die dicht bij hen liggen en met een onderzoek daarnaar. Wat betekent je naam, wie zijn je ouders, hoe ziet je familie eruit en waar komt die vandaan? Verder weg staan vragen over de straatnaam, de wijk, het standbeeld op het plein en de gebouwen en bruggen in de stad. De antwoorden op deze vragen geven kinderen een blik in het verleden waardoor zij het heden beter leren begrijpen. De leerlingen worden zich ervan bewust dat zij leven in een bepaalde tijd en dat alles verbonden is met plaats en tijd en onderhevig is aan verandering.

Identiteit en burgerschap:

Met je identiteit geef je aan wie je bent, waar je vandaan komt, waar je wortels liggen en waarmee je je verbonden voelt. Je identiteit is een deur naar bewustwording en versterkt je aandeelhouderschap. Met het je bewust worden van je identiteit, word je je bewust van je persoonlijk aandeel in de samenleving. Vanuit de geschiedenis van Amsterdam zijn verbindingen te leggen naar je identiteit en Amsterdam heeft altijd uit veel identiteiten bestaan. Erfgoedonderwijs draagt bij aan burgerschapsvorming door het ontwikkelen van een verantwoordelijke houding ten opzichte van de omgeving en ten opzichte van anderen.

Betekenis

Als kinderen worden onderwezen in cultureel erfgoed maken zij kennis met sporen uit het verleden, die zij verbinden met de huidige werkelijkheid. Erfgoedonderwijs is betekenisvol onderwijs over de culturele omgeving. Door met kinderen op excursie te gaan en hen dingen en verschijnselen in hun omgeving te laten onderzoeken, komen zij meer te weten over de beelden in het park, over de gebouwen, en over de bewoners en hun identiteit.

2. Kerndoelen primair onderwijs (2006)

De raamleerplannen zijn gebaseerd op de kerndoelen voor kunstzinnige oriëntatie. Het basisonderwijs bevordert een brede vorming van kinderen. Kerndoelen zijn streefdoelen: ze beschrijven wat kinderen moeten leren om te kunnen functioneren in de maatschappij en om zich verder te kunnen ontwikkelen in het vervolgonderwijs. Voor alle kerndoelen geldt dat het onderwijs zich richt op de emotionele en verstandelijke ontwikkeling, op de ontwikkeling van creativiteit en op het verwerven van onder meer culturele vaardigheden van kinderen.

Kerndoelen in het leergebied kunstzinnige oriëntatie:

- 54 *De leerlingen leren beelden, muziek, taal, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om ermee te communiceren.*
- 55 *De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.*
- 56 *De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.*

Emotionele en creatieve ontwikkeling en het aanleren van culturele vaardigheden zijn niet voorbehouden aan het leergebied kunstzinnige oriëntatie, maar maken deel uit van het totale onderwijs van elke basisschool. Voor alle doelen die scholen zich stellen geldt dat zij de verschillende leergebieden zoveel mogelijk op elkaar moeten afstemmen, in samenhang met elkaar moeten aanbieden en moeten verbinden met de belevingswereld van de leerlingen. Aandacht voor cultuur is dus niet beperkt tot cultuuronderwijs. Bij de specifieke leergebieden worden extra kerndoelen benoemd die inhoudelijke relaties hebben met cultuuronderwijs.

2.1 Relatie met andere kerndoelen

Cultureel erfgoed heeft direct en indirect onderwijsinhoudelijke relaties met elementen van de volgende kerndoelen voor primair onderwijs:

Leergebied Taal:

- 2 *De leerlingen leren zich naar vorm en inhoud uit te drukken bij het geven en vragen van informatie, bij het uitbrengen van verslag, bij het geven van uitleg, bij het instrueren en bij het discussiëren.*
- 3 *De leerlingen leren de informatie in gesprekken en discussies te beoordelen en zij leren met argumenten op deze informatie te reageren.*
- 37 *De leerlingen leren zich te gedragen met respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.*
- 38 *De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en zij leren respectvol om te gaan met verschillen in opvattingen van mensen.*

Leergebied Oriëntatie op jezelf en de wereld:

Mens en samenleving

- 50 *De leerlingen leren omgaan met kaart en atlas, beheersen de basistopografie van Nederland, Europa en de rest van de wereld en ontwikkelen een eigentijds geografisch wereldbeeld.*
- 51 *De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en zij leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.*
- 52 *De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van de volgende tijdvakken: jagers en boeren; Grieken en Romeinen; monniken en ridders; steden en staten; ontdekkers en hervormers; regenten en vorsten; pruiken en revoluties; burgers en stoommachines; wereldoorlogen en holocaust; televisie en computer. De vensters van de canon van Nederland dienen als uitgangspunt ter illustratie van de tijdvakken.*
- 53 *De leerlingen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis.*

Natuur en Techniek

- 44 *De leerlingen leren bij producten uit hun eigen omgeving relaties te leggen tussen de werking, de vorm en het materiaalgebruik.*

3. Overzicht culturele competenties

Bij de raamleerplannen is de ontwikkeling van het kind als uitgangspunt genomen. In 2009 ontwikkelde Cultuurmij Oost (voorheen Stichting Edu-art), de provinciale instelling voor cultuureducatie in Gelderland, C-Zicht. Hierin staan 7 competenties beschreven die de culturele ontwikkeling van leerlingen kenmerken. Deze competenties vormen de basis voor de raamleerplannen en verbinden de verschillende disciplines binnen cultuuronderwijs. Samen met de kerndoelen voor het basisonderwijs vormen de culturele competenties de basis voor alle leer- en vakgebieden van cultuuronderwijs.

De voordelen van werken vanuit culturele competenties zijn:

- gemeenschappelijk taal: de leerkracht denkt in pedagogisch-didactische termen, kunstenaar in artistieke termen, nu toegespitst op de ontwikkeling van kind
- vakoverstijgend werken: verschillende vakgebieden werken samen vanuit een thema, probleem of onderwerp

Een competentie is een samenhangend geheel van vaardigheden, kennis en houding: iets kunnen, iets kennen en aangesproken worden op je houding. Een culturele competentie geeft aan wat een leerling ontwikkelt door middel van kunst en cultuur. In dit raamleerplan wordt ervan uitgegaan dat de leerling zich vijf culturele competenties eigen maakt omdat die specifiek zijn voor cultuuronderwijs. Het ontwikkelen van het receptief, onderzoekend, creërend, reflectief en presenterend vermogen vormt de kern van de raamleerplannen. Algemene competenties zijn het vermogen tot zelfstandig werken en het vermogen tot samenwerken.

Overzicht culturele competenties

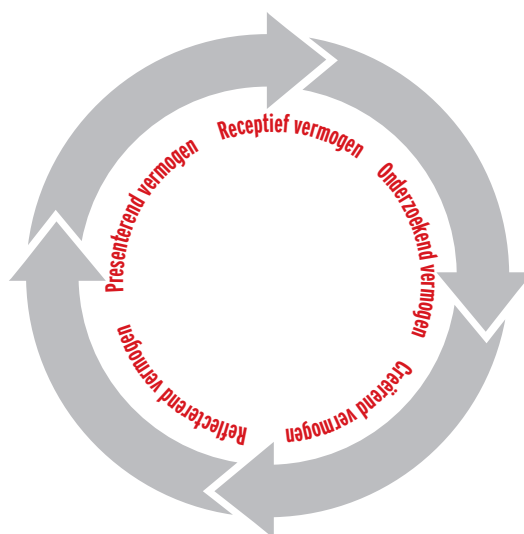
Competentie	Definitie	Toelichting
Receptief vermogen	De leerling kan zich openstellen voor cultuuruitingen.	<p>De leerling ervaart en beleeft de sensatie van de fysieke waarneming bij kunst en cultuur.</p> <p>De leerling maakt kennis met cultureel erfgoed uit zijn leefomgeving.</p> <p>De leerling kan geraakt worden door kunstuitingen en vergroot zijn verbeeldingskracht.</p> <p>De leerling kan kenmerken van cultuuruitingen herkennen, benoemen en plaatsen in een bredere context.</p>
Onderzoekend vermogen	De leerling kan informatie over cultuuruitingen zoeken, in zich opnemen en toepassen in eigen werk.	<p>De leerling verkent en onderzoekt cultuuruitingen en de culturele omgeving.</p> <p>De leerlingen kent en onderzoekt informatiebronnen over cultureel erfgoed.</p> <p>De leerling kan eigen en andermans cultureel erfgoed plaatsen in een tijdlijn, en het verbinden met identiteiten en met de betekenis van nu en vroeger.</p>
Creërend vermogen	De leerling denkt, creëert en produceert op creatieve wijze.	<p>De leerling geeft zijn gevoelens, ervaringen en ideeën vorm met kunstzinnige middelen.</p> <p>De leerling gebruikt onderzoek, experiment en reflectie bij het maken van creatief werk.</p> <p>De leerling reconstrueert het cultureel erfgoed waarmee hij in aanraking komt en doet er verslag van.</p>
Reflecterend vermogen	De leerling kan cultuuruitingen van zichzelf en anderen analyseren, interpreteren en waarderen.	<p>De leerling kijkt, onderzoekt en denkt na bij zelf gecreëerd werk en dat van anderen.</p> <p>Hij vormt zich een mening over cultureel erfgoed en kan haar onderbouwen.</p> <p>Hij kan reageren en hij kan emoties uiten en die vergelijken met de emoties van anderen.</p>
Presenterend vermogen	De leerling kan cultuuruitingen van zichzelf en anderen presenteren en toelichten.	<p>De leerling ervaart de zeggingskracht van het presenteren van eigen vormgegeven werk.</p> <p>Hij presenteert eigen of andermans creatief werk en verbeeldt of verwoordt de bedoeling van de maker.</p>

Algemene competenties

Competentie	Definitie	Toelichting
Zelfstandig vermogen	De leerling kan plannen en organiseren binnen activiteiten van cultuureducatie.	De leerling kan zijn eigen creatief proces sturen en zich concentreren op eigen werk. Hij kan een zelfstandige bijdrage leveren aan zijn eigen ontwikkeling en het groepsproces.
Samenwerkend vermogen	De leerling kan samenwerken bij het maken van een gezamenlijk product.	De leerling kan luisteren naar anderen en kan beslissingen nemen in de samenwerking. Hij kan kritiek leveren, ontvangen en omzetten in verbeterpunten. Hij kan tijdens het werk afstemmen op anderen, taken en rollen accepteren en zich houden aan groepsafspraken.

Bron: C-Zicht, werken met culturele competenties Cultuurmij Oost (voorheen EDU-ART), 2009

De algemene competenties worden niet verder uitgewerkt in leerdoelen per leerjaar

Toepassing van de competenties

Competenties zijn voor de helderheid onderscheiden, maar in de praktijk worden meerdere vermogens tegelijkertijd aangesproken en ontwikkeld. In een optimaal cultureel programma wordt de hele cyclus doorlopen met accenten op creëren, waarnemen, reflecteren en onderzoeken. Bij erfgoedonderwijs liggen de accenten op het receptief, reflecterend en onderzoekend vermogen. Reflecteren komt voor in alle fasen van onderzoek en creatief werk. Het kan leiden tot een filosofisch gesprek. Maar erfgoedonderwijs heeft een grotere impact op beleven en leren. Zo worden op een breed terrein kennis en vaardigheden ontwikkeld, vooral op het gebied van geschiedenis, aardrijkskunde, burgerschap, tolerantie, identiteit, taal, diversiteit, sociaal-emotioneel en religie. De competenties zelfstandig werken en samenwerken komen bij erfgoedonderwijs integraal aan de orde. De ene keer werken de kinderen geheel zelfstandig aan een onderzoek, rapportage of presentatie over een cultureel erfgoed bezoek, de andere keer doen zij dit in subgroepjes.

4. Raamleerplan in de praktijk

Erfgoedonderwijs sluit vakinhoudelijk aan bij geschiedenis en aardrijkskunde. Erfgoedactiviteiten zijn goed te integreren bij vakoverstijgende thema's, bij projecten en bij het verwerven van specifieke vaardigheden. Onderdelen uit de bestaande onderwijsprogramma's kunnen gedeeltelijk worden vervangen door een erfgoedactiviteit of een bezoek op locatie. Hiermee wordt erfgoedonderwijs lesstofvervangend en leerstofverrijkend.

Dit raamleerplan biedt een gestructureerde opbouw voor erfgoedonderwijs en voor de te verwerven culturele competenties en leerdoelen. Binnen het raamleerplan stellen de school en de leerkracht het onderwijsprogramma samen met excursies naar erfgoedlocaties in de stad. Vanuit de leerstof, onderwijsthema's en projecten kunnen verbanden worden gelegd met de actualiteit en het verleden.

Bij het pedagogisch en didactisch handelen staat de leerling centraal en wordt er rekening gehouden met zijn ervarings- en belevingswereld, tempo, leerstijl en identiteit. Verder wordt daarbij gekeken naar meervoudige intelligenties en culturele diversiteit. Bij de uitvoering maakt de leerkracht gebruik van zijn eigen expertise en kan hij de expertise inroepen van deskundigen op het gebied van cultureel erfgoed. Voor concrete opdrachten zijn diverse bronnen beschikbaar. In de geschiedenis- en aardrijkskundemethoden komen elementen van cultureel erfgoed aan de orde. De website van www.entoen.nu bevat bijvoorbeeld lesinformatie over de geschiedenis van Nederland met een uitwerking per thema voor de leerlingen. Via digitale bronnen kunnen kinderen middels het digibord op aantrekkelijke en beeldende wijze worden geïnformeerd over cultureel erfgoed van ver en dichtbij en van vroeger en nu.

Cultureel erfgoed in relatie tot geschiedenis

In het geschiedenisonderwijs komt het historisch besef tot ontwikkeling. Drie bouwstenen staan daarin centraal: 1. De ontwikkeling van tijdsbesef; 2. Kennis van en inzicht in de historische werkelijkheid en 3. Historisch denken en redeneren.

1. De ontwikkeling van tijdsbesef

Geschiedenis gaat over verloop van tijd, over dingen die zijn veranderd of relatief hetzelfde zijn gebleven. Leerlingen leren verschillende soorten tijdsbesef te hanteren met de daarbij behorende terminologie. Bij tijdsbesef onderscheiden wij het besef van cyclische tijd, de biologische en dagelijkse tijd, en het besef van historische tijd, het chronologisch kader van tijdvakken. Historisch tijdsbesef is noodzakelijk om zicht te krijgen op de tijdvakken. Leerlingen moeten kennis en inzicht verkrijgen in de chronologie en moeten zich een beeld kunnen vormen van de verschillende tijdvakken, die zij met elkaar en met heden moeten kunnen vergelijken om een beeld te krijgen van continuïteit en verandering.

2. Kennis van en inzicht in de historische werkelijkheid

Historisch besef veronderstelt naast kennis van tijd en periodisering ook inhoudelijke kennis van het verleden in relatie tot het heden, van de historische werkelijkheid en van de samenhang met de hedendaagse werkelijkheid. Om het 'geheel' van het verloop van tijd op een beeldende manier voorstelbaar te maken, is als referentiekader een stelsel van tien tijdvakken ontworpen met vijftig vensters van de Canon van Nederland.

3. Historisch denken en redeneren

Voor het ontwikkelen van historisch besef is oriëntatiekennis een onmisbaar hulpmiddel. Maar historisch besef gaat verder. Historisch besef heeft te maken met de manier waarop iemand zijn werkelijkheid interpreteert en met zijn positie ten opzichte van die werkelijkheid. Voor het ontwikkelen van historisch besef zijn een historisch verantwoorde wijze van benaderen van kwesties en historisch redeneren noodzakelijk. Bij een historisch verantwoorde wijze van benaderen gaat het enerzijds om informatie- en onderzoeksvaardigheden, zoals het verzamelen, beoordelen en interpreteren van bronnen, en anderzijds om beeldvormende vaardigheden, zoals het onderscheiden van continuïteit en verandering en het onderkennen van oorzakelijke verbanden.

Het vak geschiedenis en de leerlingen

Het geschiedenisonderwijs in de basisschool start in de onderbouw met de oriëntatie op biologische en dagelijkse tijd en met een eerste verkenning van de historische tijd. Vanaf groep 5 werken leerlingen verder aan de historische tijd en aan historisch besef, de oriëntatie op heden, verleden en toekomst. In groep 5 komt van oudsher geschiedenis in thema's aan de orde, meestal met een voorbereidend karakter. Meer recent zijn de geschiedenismethoden al in groep 5 met het structurele programma voor geschiedenis gestart, waaraan de leerlingen in groep 6, 7 en 8 verder werken. De leerstof voor geschiedenis kan in de basisschool progressief (chronologisch), regressief (van heden naar verleden), concentrisch of thematisch worden geordend. In de leerstof komen verschillende invalshoeken aan de orde: politiek, staatsinrichting, sociaal-economisch en cultureel. Het accent ligt in het basisonderwijs op de geschiedenis van Nederland en op de lokale en regionale geschiedenis. Waar dat mogelijk is, worden verbanden gelegd met de Europese en de wereldgeschiedenis*.

Bron: kennisbasis Pabo 2011

5. Raamleerplan cultureel erfgoed

5.1. Raamleerplan cultureel erfgoed groep 1 en 2 (4 - 6 jaar)

Competentie	Cultureel erfgoed leerdoelen
Receptief vermogen	<p>De leerling beleeft plezier aan het zien, voelen, ruiken of horen van uitingen van cultureel erfgoed in en om school en huis.</p> <p>De leerling kan luisteren naar verhalen verteld door leerkracht of gastdocent.</p> <p>De leerling ervaart de verschillende gewoonten en gebruiken bij vieringen.</p>
Onderzoekend vermogen	<p>De leerling kan zichzelf plaatsen in de tijd van baby tot nu en later.</p> <p>De leerling kan dierbare voorwerpen verzamelen uit zijn persoonlijke leefomgeving.</p>
Creërend vermogen	<p>De leerling kan vertellen over zijn gevoelens en associaties bij het bekijken van de directe omgeving van school en huis.</p> <p>De leerling kan zelf verhalen verzinnen bij materieel erfgoed zoals alledaagse voorwerpen.</p> <p>De leerling kan vieringen, gebruiken en rituelen verbeelden in een spel, een werkstuk of een andere creatieve werkwijze.</p> <p>De leerling kan emoties uiten die worden opgeroepen door verhalen en gebruiken.</p>
Reflectief vermogen	<p>De leerling kan vertellen wat hij ziet en hoort bij alledaagse voorwerpen van vroeger en nu.</p>
Presenterend vermogen	<p>De leerling kan een eigen verzameling van voorwerpen presenteren in de groep.</p>

5.2. Raamleerplan cultureel erfgoed, groep 3 en 4 (6 - 8 jaar)

Competentie	Cultureel erfgoed leerdoelen
Receptief vermogen	<p>De leerling kan met aandacht betekenisvolle beelden, voorwerpen en gebouwen waarnemen.</p> <p>De leerling wordt zich bewust van de eigen woonomgeving en die van de school en kan genieten van plekken die daarbij betekenis voor hem hebben.</p> <p>De leerling kan gericht waarnemen vanuit kijk- en luistervragen van de leerkracht of gastdocent.</p> <p>De leerling kan met aandacht luisteren naar verhalen die horen bij voorwerpen, gebouwen, gebruiken en gebeurtenissen die nu nog betekenis hebben.</p> <p>De leerling ervaart de verschillende gewoonten en gebruiken bij vieringen.</p>
Onderzoekend vermogen	<p>De leerling kent de eigen geschiedenis en die van zijn familie.</p> <p>De leerling kan begrippen als heden, verleden en toekomst, en jong en oud hanteren.</p> <p>De leerling kent de relatie tussen vorm en functie van enkele objecten uit het verleden.</p> <p>De leerling kent het museum als plek waar betekenisvolle voorwerpen worden verzameld.</p>
Creërend vermogen	<p>De leerling kan cultureel erfgoed op creatieve wijze in kaart brengen.</p> <p>De leerling kan verhalen verzinnen bij historische voorwerpen, gebouwen en personen.</p> <p>De leerling kan een verhaal vertellen over zichzelf en zijn familie.</p>
Reflectief vermogen	<p>De leerling kan betekenis geven aan het aangeboden cultureel erfgoed.</p> <p>De leerling kan associaties, beelden en emoties die worden opgeroepen bij cultureel erfgoed zelfstandig verwoorden of verbeelden.</p> <p>De leerling kan op respectvolle wijze waardering tonen voor het aangeboden cultureel erfgoed.</p>
Presterend vermogen	<p>De leerling kan een eigen waardevolle verzameling voorwerpen presenteren.</p>

5.3. Raamleerplan cultureel erfgoed, groep 5 en 6 (8 - 10 jaar)

Competentie	Cultureel erfgoed leerdoelen
Receptief vermogen	<p>De leerling kan met aandacht betekenisvolle beelden, voorwerpen en gebouwen waarnemen.</p> <p>De leerling kent een aantal betekenisvolle gebeurtenissen, voorwerpen, plekken of personen in de stad.</p> <p>De leerling kent het beroep van kunstenaar of ambachtsman in verleden en heden.</p> <p>De leerling kent verschillende vormen van vieringen of gewoonten, waarden en normen.</p>
Onderzoekend vermogen	<p>De leerling kan via verschillende bronnen informatie verzamelen over betekenisvolle plekken, personen, voorwerpen of gebeurtenissen.</p> <p>De leerling kan vragen stellen over de maker, gebruikte materialen, ontstaan en ontstaanswijze van cultureel erfgoed.</p> <p>De leerling kan via onderzoek op internet of bezoek aan culturele instellingen feiten of voorwerpen in de tijd plaatsen of een onderzoek doen naar zijn familiegeschiedenis.</p>
Creërend vermogen	<p>De leerling kent cultureel erfgoed uit zijn woonomgeving en de stad en kan dit erfgoed op creatieve wijze in kaart brengen.</p> <p>De leerling kan betekenis geven aan een gebeurtenis of onderwerp uit het verleden door het vertellen van een verhaal of het schrijven van gedicht.</p> <p>De leerling kan een verhaal, voorwerp of voorstelling gebruiken als inspiratiebron voor een eigen werkstuk.</p> <p>De leerling kent enkele onderwerpen uit de tien tijdvakken van geschiedenis of enkele vensters uit de canon van Nederland of Amsterdam.</p> <p>De leerling kent enkele gewoonten, gebruiken, waarden en omgangsvormen van vroeger en nu.</p>
Reflectief vermogen	<p>De leerling kan associaties, beelden en emoties die worden opgeroepen bij cultureel erfgoed plaatsen in een context.</p> <p>De leerling kan zich vanuit de associaties, beelden en emoties die worden opgeroepen bij cultureel erfgoed een eigen mening vormen.</p>
Presenterend vermogen	<p>De leerling kan een verhaal of werkstuk presenteren voor de groep.</p> <p>De leerling kan uiten hoe vieringen worden beleefd.</p> <p>De leerling kan verslag doen van een cultureel-erfgoedbezoek en dit presenteren aan de groep en/of de ouders.</p>

5.4. Raamleerplan cultureel erfgoed groep 7 en 8 (10 - 12 jaar)

Competentie	Cultureel erfgoed leerdoelen
Receptief vermogen	<p>De leerling kan met aandacht verhalen en gebeurtenissen waarnemen en die plaatsen in de hedendaagse context.</p> <p>De leerling kent karakteristieke verschijningsvormen van materieel cultureel erfgoed in zijn woonomgeving, in de stad en in Nederland.</p> <p>De leerling kent enkele rituelen, waarden en omgangsvormen die horen bij het verleden en het heden en bij verschillende culturen.</p>
Onderzoekend vermogen	<p>De leerling kan met behulp van diverse bronnen onderzoek doen naar de maker, de gebruikte materialen, het ontstaan en de ontstaanswijze van een cultureel erfgoed.</p> <p>De leerling kan vragen stellen over de maker, de gebruikte materialen, het ontstaan en de ontstaanswijze van een cultureel erfgoed.</p> <p>De leerling verwerft kennis en informatie over diverse aspecten van het cultureel erfgoed als onderdeel van zijn culturele omgeving.</p> <p>De leerling kan verbanden leggen tussen de tijd waarin een bepaalde gebeurtenis heeft plaatsgevonden, en het ontstaan van een cultureel erfgoed en de maker ervan.</p> <p>De leerling kan verband leggen tussen een object dat in het verleden is ontstaan of gemaakt en de huidige woonomgeving en identiteit.</p>
Creërend vermogen	<p>De leerling kan relaties leggen tussen cultureel erfgoed uit de omgeving met de verschillende onderwerpen uit de tien tijdvakken of vensters van de canon van Nederland of Amsterdam.</p> <p>De leerling kan associaties, beelden en emoties die worden opgeroepen door cultureel erfgoed verbeelden en in een context plaatsen.</p> <p>De leerling kan de belangrijkste religies, stromingen en levensbeschouwingen die in Nederland voorkomen, benoemen.</p>
Reflectief vermogen	<p>De leerling kan de eigen culturele achtergrond plaatsen in heden, verleden en toekomst.</p> <p>De leerling kan zich een mening vormen over het aangeboden cultureel erfgoed en daarover van gedachten wisselen met anderen.</p> <p>De leerling kan op respectvolle wijze waardering tonen voor het aangeboden cultureel erfgoed en voor de mening van anderen daarover.</p>
Presenterend vermogen	<p>De leerling kan verslag doen over cultureel erfgoed via beeld, beweging, taal of op een andere wijze en dit presenteren aan de groep en/of de ouders.</p>

Geraadpleegde bronnen

Kerdoelen basisonderwijs

Publicatie van het ministerie van Onderwijs, cultuur en wetenschap, 2006

www.slo.nl/primair/kerndoelen/Kerdoelenboekje.pdf/

C-Zicht; zicht op culturele competenties

Cultuurmij Oost (voormalig Edu-Art), 2009

SLO, nationaal expertise centrum voor leerplanontwikkeling

www.slo.nl

Een goede basis

Advies van de Commissie Kennisbasis PABO, 2012

Het theoretisch kader van Cultuur in de Spiegel

Rijksuniversiteit Groningen en SLO, 2010

www.cultuurindespiegel.nl

Kunstzinnige Oriëntatie

Tussendoelen en leerlijnen

Cultureel erfgoed

SLO 2001

tule.slo.nl

Doorlopende leerlijn erfgoededucatie

Beschrijving uitgangspunten

Cultuurwinkel Breda, 2012

De Culturele Ladekast, een doorlopende leerlijn cultuureducatie

Cultuurwinkel Breda, Bureau Babel (Den Bosch), Cultuurstation (Eindhoven), Bureau CiST (Tilburg),

CultuurContact (Helmond) , 2013

Artikelen:

'Erfgoededucatie leert leerlingen zelf vragen te stellen'

Interview met Carla van Boxtel: Y. Van der Ree

Bulletin Cultuur & School 57 , mei 2009

'Het vermogen tot historisch redeneren: onderliggende kennis, vaardigheden en inzichten'

Hermes / Vereniging Leraren Geschiedenis & Maatschappelijke Vorming

Carla van Boxtel en Jannet van Drie , 2008

'Zie, denk, voel, vraag, spreek, hoor en verwonder. Afstand en nabijheid bij geschiedenisonderwijs en erfgoededucatie in Nederland.'

Tijdschrift voor geschiedenis

S. M. Grever en C. van Boxtel, 2011

Colofon

Met dank aan:

Mirjam Sneeuwloper	educatiemedewerker	Amsterdam Museum, Ons' Lieve Heer op Solder, Bijbels Museum, Willet Holthuysen
Lisa Kleeven	hoofd educatie	Foam
Irma Enklaar	freelancer / Arcam	Arcam
Britt Thomassen	educatiemedewerker	Eye Film Instituut
Mariëlle Pals	hoofd Tropenmuseum Junior	Tropenmuseum Junior
Gundy van Dijk	educatiemedewerker	Tropenmuseum
Annemieke Spronk	educatiemedewerker	Tropenmuseum Junior
Mirjam van Emden	hoofd educatie	Joods Historisch museum
Dimphy Schreurs	medewerker publiek & educatie	Rijksmuseum
Wieke van Veggel	educatiemedewerker	Hermitage
Mascha Knuf	educatiemedewerker	Hermitage
Hanna Piksen	educatiemedewerker	Stedelijk Museum
Sandra ter Mijtelen	educatiemedewerker	Verzetsmuseum
Ernst van Keulen	educator	Scheepvaartmuseum
Noëmi Mercks	relatiemanager educatie	Scheepvaartmuseum

• Adviesgroep

Jos van Onna	<i>freelance ontwikkelaar beeldend onderwijs en cultuureducatie o.a. voor Stichting beeldend onderwijs</i>
Ronald Hueskens	<i>Docent drama, dans, cultuureducatie Pabo/universitaire Pabo; Hogeschool van Amsterdam</i>
Adriën Schilder	<i>Directeur, Stichting Educatieve Projecten</i>
Mirjam Zaat	<i>Consulent taalvorming, directie Stichting Taalvorming</i>
Liesbet Bool	<i>Consulent drama, Stichting Taalvorming</i>
Ineke Schaveling	<i>Directeur lerarenopleidingen/Hogeschool van Amsterdam</i>
Claartje van Tongeren	<i>Docent beeldend onderwijs PABO/Hogeschool van Amsterdam</i>

• Klankbordgroep basisscholen

Richard van Kalderen	<i>Directeur basisschool Timotheus</i>
Monique Christiaan	<i>Cultuurcoördinator basisschool Mobiel</i>
Sjoukje Rotman	<i>Voormalig vakleerkracht en cultuurcoördinator Dumont</i>
Lidy Nelissen	<i>Cultuurcoördinator basisschool 't Koggeschip</i>
Loek Hackman	<i>Cultuurcoördinator basisschool 3e Daltonschool</i>

Samenstelling:	Rudy Elmans
Vormgeving:	Francien van Maasdijk
Eindredactie:	Pieter van den Hout
Illustraties:	Valentine Edelmann (kleurenillustraties) en Olivia Glebbeek (zwart/wit illustraties)